

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

Конференция атауы:

«Жастар мен ғылым: бүгінгі мен болашағы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдар жинағы

Название конференции:

Сборник материалов Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука: настоящее и будущее»

Conference name:

International Scientific and Practical Conference "Youth and Science: Today and the Future" Proceedings

Жинақ / сборник:

II том, 5 сәуір 2024, Атырау

ISBN:

978-601-262-550-9

Секция:

IV.II «ӘДІЛЕТТІ ҚАЗАҚСТАН-АДАЛ АЗАМАТ»: ҚҰҚЫҚТЫҚ САНА МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА БАҒЫТ-БАҒДАРЫ РЕТІНДЕ

Жинақтағы жариялану нөмірі:

№ 44

Мазмұндағы беті / жинақтағы беттер:

214 / 214-219

Автор(лар):

Боранбай Диляра Кендібайқызы

Мақала атауы:

ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ

ОӘЖ- 343.121.5

ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРҒА ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ

Боранбай Диляра Кендібайқызы

6B04202 Құқық - қорғау қызметі білім бағдарламасының 2 курс студенті
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., Қазақстан
Республикасы

Ғылыми жетекшісі, з.ғ.м, аға оқытушы **Тажгарина Б.Қ.**

Сүйіспеншілік пен қамқорлық билік етуі керек отбасында балаларға қатысты зорлық - зомбылық тақырыбы қоғамның назарын талап ететін қараңғы бұрышқа айналды. Үйдің қабырғаларының артында жасырылған бұл құбылыс қауіпсіздік пен сенімділіктің негіздерін бұзады, балаларды өмір бойы мазалайтын жаралар жасайды. Осы сұраққа сүңгіп, оның көлеңкелі жақтарын ашып, отбасылық ошақтың қабырғаларында дамып келе жатқан күрделі динамиканы түсінуге тырысайық.Отбасындағы балаларға ұқыпты қарау тұрғысынан

сүйіспеншілік пен қамқорлық қазақ мәдениетінің ажырамас бөлігі екенін түсіну қажет. Дәстүрлерді сақтаумен және үлкендерді құрметтеумен қатар, балалардың әл - ауқатын қамтамасыз ету маңызды, бұл тәрбиелік тәрбие тек міндет емес, сонымен бірге қоғамның болашағын қалыптастыратын күш екенін баса айтады. Балаларға қатысты зорлық-зомбылық проблемасы жаһандық болып табылады және де, өкінішке орай, әлем бойынша, соның ішінде Қазақстанда да кездеседі. Жаһандық қауымдастық ауқымында бұл мәселені анықтау, алдын алу және жеңу бойынша тұрақты жұмыс бар. Қазақстанда, көптеген елдердегідей, отбасылардағы зорлық-зомбылықпен күресу және құқықтық және әлеуметтік шаралар арқылы балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін күш-жігер жұмсалуда. Балаларға қатысты зорлық-зомбылықпен күресу құқықтық шараларды, білім беруді және қоғамдық сананы біріктіретін теңдестірілген тәсілді қажет етеді.

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» ҚР Кодексінің 70-бабына сәйкес ата-аналар өз баласының денсаулығына қамқорлық жасауға міндетті[1]. Бала тәрбиелеуші ата-аналар оның физикалық, психикалық, адамгершілік жағынан және рухани дамуына қажетті өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету үшін жауапкершілікте болады. ҚР Қылмыстық Кодексінің 72-бабына сәйкес ата-ана құқықтарын жүзеге асыру кезінде ата-аналар баланың физикалық және психикалық денсаулығына, оның адамгершілік жағынан дамуына зиян келтіруге құқылы емес. Біздің елде тиісті заңдардың болуына қарамастан, балаларға қатысты зорлық-зомбылық жағдайларының айтарлықтай өсуі байқалады, бұл алаңдаушылық туғызады және осы заңдарды қолданудың тиімділігі мәселесін көтереді. Статистиканы талдау қолданыстағы құқықтық нормаларға қайшы келетін балаларға қатысты зорлық-зомбылық оқиғаларының өскенін көрсетеді. Бұл біздің қоғамда заңнаманы іске асыру және балалардың құқықтарын қорғау тетіктерін жақсартуға бағытталған байыпты зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Қазіргі уақытта балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың өсіп келе жатқан тенденциясы қолданыстағы заңдардың өзектілігін ғана емес, сонымен қатар олардың әл-ауқатын қорғау мен қолдаудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін балаларға әсер ететін әлеуметтік, мәдени және әлеуметтік факторларды кешенді түрде қарау қажеттілігін көрсетеді.

Дүние жүзінде физикалық зорлық - зомбылыққа балалардың шамамен 23%-ы, психикалық зорлық-зомбылыққа 36%, тиісті көңіл мен күтімнің болмауына 16% , ал жыныстық зорлық-зомбылыққа қыздардың шамамен 18% - и және ұлдардың 8% - ы ұшырайды[2].

Бұл өзекті әлеуметтік қиындықты – балаларға қатысты зорлық-зомбылықты қалай жеңуге болады? Бұл өткір мәселені шешу үшін қандай қадамдар жасау керек?

Ата-аналардың және заңда көрсетілген басқа адамдардың кәмілетке толмағандарға қатысты қатыгездігі зорлық-зомбылықтың үш түрін қамтуы керек: физикалық, психологиялық және жыныстық. Әдетте, қатыгездік фактілері айналадағыларға байқалады. Бұл баланың әлсіреген, сырқат көрінісі, оның жалпы күтілмегендігі, ұрып-соғудың іздері, қорқу, ашу-ыза және т.б. болуы мүмкін[3].

Балаларға физикалық зорлық-зомбылық жасау біздің қазіргі қоғамымыздың ажырамас бөлігіне айналады, бұл біздің балаларымыз үшін қорқынышты салдарға жарық түсіреді. Соққылардан соққыларға дейін агрессияның бұл түрі тек денеде ғана емес, балалардың жан дүниесінде де терең тыртықтар қалдырады. Физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалар физикалық жарақаттар мен эмоционалдық бұзылулардың даму қаупіне тап болады. Бұл қауіпті бағалау қиын, ол зорлық-зомбылық сәтінен асып түседі, балаларды үнемі қорқыныш пен үрей күйінде қалдырады. Алайда, мәселе тек жеке жағдайларда ғана емес, сонымен бірге біздің қоғамның күйінде. Көбінесе физикалық зорлық-зомбылық мәселесі кең таралған Әлеуметтік және мәдени нормалармен байланысты. Бұл қараңғы аспект қоғамның ұжымдық әл-ауқаты мен моральдық стандарттарына әсер ететінін мойындау керек. Бұл қауіптің біздің қоғамның матасына мықтап тоқылғанын түсіну қорқынышты. Балаларға физикалық зорлық-зомбылық көбінесе қолайсыздық, стресс және әлеуметтік теңгерімсіздік сияқты күрделі мәселелермен байланысты. Әрбір зорлық-зомбылық оның тұрақтылығы мен болашағына әсер ете отырып, қоғамның жараларын тереңдетеді.

Зорлық-зомбылықтың ұрпақаралық циклдары Қазақстандағы отбасыларда проблема болып табылады. Зерттеу барысында балалық шағында физикалық зорлық - зомбылыққа ұшыраған ересектердің психологиялық (72%) және физикалық қолдану ықтималдығы жоғары екендігі анықталды (48%) зорлық-зомбылық балалық шағында физикалық зорлық-зомбылыққа ұшырамаған ересектермен салыстырғанда (тиісінше 60% және 30%) балаларына тәртіптік және бақылау шаралары ретінде[4].

Балаларды ата-аналарымен байланыстыратын тәуелділіктің нәзік үйлесімінде кішкентайлардың сөзсіз осалдығы жатыр. Бала неғұрлым жас болса, бұл тәуелділік соғұрлым күшті болады, олардың осалдығы соғұрлым өткір болады. Кейде эмоциялар құйынына бой алдырған немесе алкогольдік тұманнан соқыр болған ата-аналар өз-өздерін қолдарында ұстай алмайды және, өкінішке орай, кейде, осының кесірінен, балаларына физикалық әсер етеді. Эмоционалды дауылдар немесе мас болу дене жарақаттарының арандатушыларына айналады, осылайша балаларға физикалық зорлық-зомбылықтың жоғары статистикасын тудырады.

Балалық шақтағы физикалық зорлық-зомбылық адамды өмір бойы мазалайтын қара із қалдырады. Бұл жара ересек адамның физикалық, эмоционалды және психологиялық денсаулығына әсер ететін маңызды нәрселердің бірі болуы мүмкін. Негізгі аспектілердің бірі-эмоционалды әсер ету. Физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалар өзін-өзі бағалауда және өзін-өзі теріс қабылдау сияқты қиындықтарға тап болуы мүмкін. Травматикалық тәжірибе ересек өмірде депрессияны, мазасыздықты және басқа эмоционалды проблемаларды тудыруы мүмкін.

Физикалық зорлық-зомбылық тұлғааралық қатынастардың қалыптасуына да әсер етуі мүмкін. Балалық шақтағы зорлық-зомбылықтан аман қалған ересектер сенімді байланыс орнатуда қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олар өздерінің эмоцияларын білдіруде және салауатты, жақын қарым-қатынас орнатуда қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Психологиялық аспектілер әртүрлі психикалық бұзылулардың даму қаупінің жоғарылауын қамтиды. Ересектер агрессияның жоғарылауына, дәрменсіздік сезіміне және тіпті қарым-қатынаста зорлық-зомбылыққа бейімділікке тап болуы мүмкін. Физикалық зорлық-зомбылықтың теріс әсері физикалық денсаулыққа да әсер етеді. Кезінде осындай қиындықты бастан кешкен балалар, ересек өмірде ұйқы, иммунитет және тіпті созылмалы аурулардың дамуында қиындықтарға тап болады.

Отбасындағы психологиялық зорлық-зомбылық балаларға қатты әсер етеді, оларды өмір бойы мазалайтын, көрінбейтін тыртықтар қалдырады. Бұл жүйелі түрде қорлауды, қорқытуды, оқшаулауды немесе елемеуді, үрейлейтін атмосфераны құруды білдіреді. Балалардың психикасына әсер ету өзін-өзі бағалау, әлеуметтік бейімделу және тіпті мінез-құлық бұзылыстарына әкелуі мүмкін. Зорлық-зомбылықтың бұл түрін түсіну және онымен күресу қоғамның назарын және отбасыларды қолдаудың тиімді шараларын қажет етеді.

Отбасылық динамикада психологиялық зорлық-зомбылық көбінесе балаларды көрінбейтін жаралардың көлеңкесінде қалдырып, қамқорлық пен тәрбие ретінде жасырылады. Ата-аналар өздері соны түсінбей, психологиялық зорлық-зомбылықтың әртүрлі түрлерін көрсете алады, бұл олардың балаларының психикалық денсаулығына ұзақ мерзімді әсер етеді.

Жалпы әдістердің бірі-үнемі сын айту. Ата-аналар балаларды жетістікке жетелеуге тырысып, олардың сөздерінің қалай ащы әсер ететінін жиі байқамайды. Басқа балалармен үнемі салыстыру, жетістіктер мен сыртқы келбет туралы қорлайтын сөздер үнемі стресс пен невроз атмосферасын тудырады. Шешімдер мен мінез-құлықты бақылау да көрінбейтін зорлық-зомбылықтың бір түрі болуы мүмкін. Қауіпсіздікті қамтамасыз етуді көздейтін ата-аналар кейде балалардың өміріне үнемі араласуы тәуелсіздік пен өзіне деген сенімділіктің дамуына қалай кедергі келтіретінін түсінбейді. Кейде психологиялық зорлық-зомбылықтың көріністері қисынсыз талаптар мен үміттерге айналады. Мысалы, ата-аналар балалардан оқуда немесе спортта тым үлкен жетістіктер күтіп, олардың даралығы мен қажеттіліктерін ұмытады. Сүйіспеншілік білдіру арқылы манипуляция психологиялық қысымның тағы бір түрі болуы мүмкін. Ата-аналар қамқорлық пен сүйіспеншілікті көрсете отырып, оны бақылау құралы ретінде қолданады, бұл балаларға тәуелділік пен қолдауды жоғалтудан қорқынышы

болу мүмкін. Балалардың сезімдерін елемей, "бұл олардың игілігі үшін" деп елестету де психологиялық зорлық-зомбылықтың кең таралған тәсілі болып табылады. Ата-аналар балалардың эмоцияларына мән бермей немесе оларды жоққа шығарса, болашақта өзін-өзі бағалау және эмоционалды қарым-қатынас проблемалары түрінде із қалдыруы мүмкін.

Ата-аналардың көпшілігі балаларына зиян тигізгісі келмейтінін атап өту маңызды. Дегенмен, олардың әрекеттерін және олардың балалардың психикалық денсаулығына әсерін білу өте маңызды. Қарым-қатынас пен түсіністік балалардың психологиялық зорлық-зомбылықтың улы әсерін сезінбестен өсіп, дами алатын салауатты отбасылық ортаны құруға көмектеседі.

«Қазақстан Республикасындағы бала құқықтары туралы» ҚР Заңының 49-бабына сәйкес ата-анасы және басқа да заңды өкілдері ата-аналық құқықтарын жүзеге асырған кезде баланың физикалық және психикалық денсаулығына, оның адамгершілік дамуына зиян келтіруге құқылы емес. Баланы тәрбиелеу тәсілдерінде баланың адамдық қадір-қасиетіне менсінбей, катал, дөрекі қарауды, оны қорлауды немесе қанауды болмауы тиіс[5].

Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық-бұл шұғыл назар аударуды және хабардар болуды қажет ететін тақырып. Бұл мәселе қоғамның кіші мүшелерінің психикасына терең жаралар қалдырып, жаһандық қауымдастықты қамтиды. Зорлық-зомбылықтың осы түрінің таралуын өлшеудің қиындығына қарамастан, қолданыстағы статистика мәселенің ауқымын көрсетеді. Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық әр түрлі формада болуы мүмкін-қажетсіз әрекеттерден қанауға дейін. Негізгі салдарға психикалық жарақат, қалыпты жыныстық дамудың бұзылуы және болашақта мұндай зорлық-зомбылықты қайталау мүмкіндігі жатады. Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық тақырыбы мұқият және оны талқылау кезінде ерекше күтімді қажет етеді. Қоғамдағы қорқыныш, стигма және хабардарлықтың болмауы тақырыпты анықтауға және онымен күресуге кедергі келтіруі мүмкін.

Жаппай, ұзақ уақыт бойы жыныстық жарақат алған жағдайда, оның әсер ету механизмі балаға "өмірлік жағдай" сипатын алған кезде, жыныстық азаптауға тікелей жауап ретінде дамыған зардап шеккендер мен уақытша психикалық бұзылулар пайда болуы мүмкін (травмадан кейінгі стресстік бұзылыс, атипті депрессия, ұзаққа созылған невротикалық күй)[6].

Балаларға қатысты жыныстық зорлық-зомбылық мәселесі жаһандық және өте маңызды болып табылады. Статистика әр түрлі елдерде әр түрлі, бірақ Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының және басқа ұйымдардың есептері қорқыныш, стигма және хабардарлықтың болмауына байланысты көптеген жағдайлар сол күйінде жасырын болып қалуын көрсетеді. Білім, хабардарлық және қоғамдық қолдау осы қиын мәселемен күресуде және жыныстық зорлық-зомбылыққа тап болған балаларға көмек көрсетуде шешуші рөл атқарады.

Балаларға қатысты жыныстық зорлық - зомбылық мәселесіне назар аудару-оны жеңудің алғашқы қадамы. Қоғамның, құқық қорғау органдарының және білім беру мекемелерінің бірлескен күш-жігері балалар зорлық-зомбылықтың осы азапты түрінен қауіпсіз және қолдаушы ортада өсе алатын қоғам құру үшін қажет.

Отбасы әлеуметтік-мәдени салада маңызды рөл атқаратын Қазақстан контекстінде балаларға қатысты зорлық-зомбылық мәселесі дәстүр мен менталитеттің тамырына әсер етеді. Қазақ қоғамы үшін дәстүрлі қамқор тәрбие дәстүрлерді сақтау және бір мезгілде зорлық-зомбылықтың жасырын көлеңкесімен бетпе-бет келу сын-тегеуріндеріне тап болады. Бұл зорлық-зомбылықты айыптауды ғана емес, сонымен қатар балалар үшін қауіпсіз орта құру мақсатында мәдени нормаларды қайта қарауды талап етеді.

Отбасылық зорлық-зомбылық балалардың мінез-құлқына қатты әсер етеді, олардың өміріне ауырсыну мен қорқыныштың қара көлеңкелерін әкеледі. Үйінде зорлық-зомбылықтың кез-келген түріне ұшыраған балалар көбінесе өздерінің жарақаттанған шындықтарының көрінісі ретінде қызмет ететін белгілі бір мінез-құлық үлгілерін дамытады. Жалпы реакциялардың бірі-адамдардан оқшау болуы. Зорлық-зомбылықты бастан өткерген бұл балалар көбінесе эмоцияларында жасырынып, отбасыларында не болып жатқанын

талқылаудан аулақ болады. Агрессивті мінез-құлық ауырсынуды білдірудің тағы бір арнасына айналады. Балалар агрессияны қоршаған әлеммен бетпе-бет келу, қақтығыстар тудыру және бастан кешкен зорлық-зомбылыққа қарсы бүлік шығару арқылы көрсете алады.

Оқудағы қиындықтардың да бір себебіне айналады. Эмоционалды тұрақсыздық қалыпты оқуға кедергі келтіруі мүмкін, бұл мектептегі үлгерімге әсер етеді. Өзін-өзі бағалаудың төмендеуі бұл балалардың үнемі сынға ұшырауы мен қауіп-қатерінің салдары болып табылады. Олар өздерін дәрменсіз және сүйіспеншілік пен құрметке лайықсыз деп қабылдай бастайды. Қорқыныш пен үрей оларды басып, үнемі қауіп сезімін тудырады. Балалар аулақ болады, сезімтал болады және жарақаттан кейінгі стресс синдромын дамыта алады. Ақырында, мінез-құлыққа еліктеу тағы бір қайғылы нәтижеге айналады. Балалар зорлық-зомбылық циклін қарым-қатынастарында қайталау арқылы қайталай алады немесе болашақта зорлық-зомбылықтың құрбаны бола алады.

Қорытындылай келе, отбасындағы балаларға қатысты зорлық-зомбылық мәселесі біздің нақты назарымыз бен жігерлі әрекеттерімізді қажет етеді. Осы қорқынышты құбылыққа ұшыраған балалар физикалық және эмоционалдық жаралардың ауыр ауыртпалығын көтереді, олар өмір бойы олармен бірге жүруі мүмкін. Әрбір бала қауіпсіз және қолдаушы ортада өсе алатын қоғамға ұмтылу керек. Бұл білім беруді, қоғамдастықтың қолдауын және алдын алу мен қорғаудың тиімді тетіктерін енгізуді талап етеді. Отбасындағы зорлық — зомбылықты жеңу бойынша жұмыс-бұл әр баланың қауіпсіздікке, сүйіспеншілікке және толыққанды даму мүмкіндігіне құқығы бар болашаққа инвестиция. Мұндай болашақ туралы ой біздің зорлық-зомбылыққа тап болған балалар қолдау, жұбаныш және емделу жолын табуы үшін біздің бүгінгі әрекеттерімізді қолдауы керек.

Балаларға қатысты зорлық-зомбылықпен күресу құқықтық шараларды, білім беруді және қоғамдық сананы біріктіретін теңдестірілген тәсілді қажет етеді. Қазақстанда балаларды қорғауға бағытталған заңдар белсенді әзірленуде және енгізілуде, отбасылардағы зорлық-зомбылықтың алдын алу жөніндегі бағдарламалар құрылуда. Білім беру науқандары зорлық-зомбылықтың зияны туралы хабардарлықты арттыруға және тәрбиенің оң әдістерін қалыптастыруға бағытталған.

Отбасындағы балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың шешімін іздеуде қоғамның, мемлекеттің және азаматтық құрылымдардың бірлескен күш-жігері қажет. Белсенді білім беру науқандары мәселені оның ауқымын ашып, көмекке ресурстар ұсыну арқылы қамтуы керек. Барлық жас топтарына қолжетімді тиімді қолдау және кеңес беру жүйелерін дамыту алғашқы көмек көрсетуді қолжетімді етеді. Денсаулық сақтау, білім беру және құқықтық тәртіп саласындағы мамандарды оқыту ұзақ мерзімді салдардың алдын алып, зорлық-зомбылық жағдайларын ерте анықтауға ықпал етеді. Қиын жағдайда отбасыларға психологиялық көмек көрсету жарақаттарды емдеуге және қарым-қатынасты нығайтуға көмектеседі. Маңызды қадам-Балалардың құқықтарын қорғауды және бұзушыларды жазалауды қамтамасыз ете отырып, қатаң заңдар қабылдау және оларды кейіннен қатаң сақтау. Мұндай кешенді тәсіл әрбір бала зорлық-зомбылықсыз қауіпсіз ортада өсе алатын және толыққанды даму мүмкіндігіне ие болатын қоғам құруға мүмкіндік береді.

Балалар біздің болашағымыз ғана емес, бәріміз де екенін еске түсірейік. Әрбір кішкентай күлкіде, қызығушылыққа толы әр көзде шексіз мүмкіндіктер бар. Бірақ, өкінішке орай, Әлемнің қараңғы бұрышы бар, онда бұл қуаныш зорлық-зомбылықпен тұтылуы мүмкін. Балаларға жылу мен қамқорлыққа толы қауіпсіз әлеммен қамтамасыз ету үшін күш біріктірейік. Балалар-бұл біздің баға жетпес мұрамыз және әрқайсымыз олар үшін физикалық сау ғана емес, сонымен бірге ақыл-ойы мықты ұрпақ өсетін орын жасауға үлес қоса аламыз. Сүйіспеншілік пен қамқорлық әр баланың жүрегін жылытатын нұрға айналсын, бұл біздің ең қымбат заттарымыздың бар екенін еске салады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының “Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы” Кодексі. 26.12.2011 жыл

2. Stoltenborgh M, Bakermans-Kranenburg MJ, van Ijzendoorn MH. The neglect of child neglect: a meta-analytic review of the prevalence of neglect. Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol. 2013;48(3):345-55.[Электронный ресурс] URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3568479/>
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі. 03.07.2014 ж
4. Насилие в отношении детей в семьях в Казахстане: исследование знаний, отношения и практики. Краткий аналитический отчет. Астана, 2017 г. [Электронный ресурс] URL: <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/3181/file/Насилие%20в%20отношении%20детей%20в%20семьях%20в%20Казахстане.pdf>
5. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015.
6. Несовершеннолетние жертвы сексуального насилия : учебное пособие для вузов / Е. В. Васько. — 2-е изд., испр. и доп. — Москва : Издательство Юрайт, 2020.